

ІНКЛЮЗИВНА КУЛЬТУРА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Губарь Ольга Григорівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-3640-1490
Scopus Author ID: 57826713400

Пахомова Наталія Георгіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-8332-8188
Scopus Author ID: 57408163100

Коваленко Віктор Вікторович,

кандидат медичних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-2526-6203
Scopus Author ID: 57204589024

Баранець Інна Володимирівна,

доктор філософії (PhD),
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-4972-6510
Scopus Author ID: 57826035300

У статті розглядається проблема формування інклюзивної культури учасників освітнього процесу, як основа успішності організації інклюзивного навчання. Шляхом науково-теоретичного аналізу літературних джерел доведено істотне збільшення інтересу науковців до інклюзії та «інклюзивної культури», як невід'ємної складової її успішної реалізації. Проаналізовано погляди вітчизняних науковців на поняттям «інклюзивна культура», визначено її зміст, доведено необхідність її подальшого розвитку та формування в суспільстві гуманного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Шляхом емпіричного дослідження доведено взаємозв'язок між рівнем сформованості інклюзивної культури та дотичністю учасників освітнього процесу до інклюзії. Результати дослідження, яскраво доводять, що існує різниця в поглядах та рівнях сформованості інклюзивної культури між батьками та учнями, які отримують освіту в умовах інклюзивного навчання та на загальних умовах. Доведено вплив рівня обізнаності батьків з зазначеної проблеми та рівня сформованості їх інклюзивної культури на формування інклюзивної культури учнів та їх контактності з учнями з особливими освітніми потребами.

За результатами проведеного експерименту, визначено основні причини неприйняття осіб з інвалідністю або дітей з особливими освітніми потребами до соціальної взаємодії, які постають на шляху розвитку інклюзивної культури учасників освітнього процесу. Основними перешкодами формування інклюзивної культури визначено: низька поінформованість суспільства щодо основних понять інклюзії та умов реалізації інклюзивної освіти, що викликає негативізм або агресію серед батьківського колективу; наявність суспільних стереотипів та упереджене ставлення до осіб з інвалідністю; недостатній рівень просвітницької роботи в стінах закладів загальної освіти з учасниками освітнього процесу. Намічено подальші шляхи досліджень з метою подолання основних перешкод у формуванні інклюзивної культури учасників освітнього процесу.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна культура; освітній простір; учасники освітнього процесу; освітній процес.

Hubar Olha, Pakhomova Nataliia, Kovalenko Victor, Baranets Inna. Inclusive culture in educational space: problems and prospects

The article examines the problem of forming an inclusive culture of participants in the educational process, as a basis for the success of the organization of inclusive education. The scientific and theoretical analysis of the literary sources proved a significant increase in the interest of scientists in inclusion and «inclusive culture» as an integral component of its successful implementation. The views of domestic scientists on the concept of «inclusive culture» were analyzed, its content was determined, and the necessity of its further development and formation of a humane attitude towards children with special educational needs in society was proved.

Empirical research has proven the relationship between the level of formation of an inclusive culture and the involvement of participants in the educational process in relation to inclusion. The results of the study clearly prove the difference in views and levels of formation of an inclusive culture between students and parents who receive education in the conditions of inclusive education and in general conditions. The influence of the level of parents' awareness of the specified problem and the level of formation of their inclusive culture on the formation of the inclusive culture of students and their contact with students with special educational needs has been proven.

According to the results of the experiment, the main reasons for not accepting persons with disabilities or children with special educational needs for social interaction, which stand in the way of the development of an inclusive culture of participants in the educational process, have been identified. The main obstacles to the formation of an inclusive culture are defined as: low public awareness of the basic concepts of inclusion and the conditions for the implementation of inclusive education, which causes negativism or aggression among the parent team; existence of social stereotypes and prejudiced attitude towards persons with disabilities; insufficient level of educational work within the walls of general education institutions with participants in the educational process. Further avenues of research are planned in order to overcome the main obstacles in the formation of an inclusive culture of participants in the educational process.

Key words: *inclusion; inclusive culture; educational space; participants in the educational process; educational process.*

Вступ. В умовах сучасного освітнього простору, не зважаючи на законодавчо обґрунтовану доступність до освіти осіб з особливими освітніми потребами (далі ООП), актуальним залишається питання популяризації, розповсюдження та закріплення знань про «інклюзію» й дітей, які можуть бути залучені до неї, оскільки серед учасників освітнього процесу та сучасного суспільства в цілому не сформованою лишається «інклюзивна культура», як поняття та соціальна категорія.

Інклюзивна культура діє в закладі загальної середньої освіти (далі ЗЗСО) за умови активного залучення учасників освітнього процесу до створення інклюзивного освітнього середовища та функціонування в ньому. Відтак, кожен учасник освітнього процесу (учні, вчителі, адміністрація, допоміжний персонал і батьки) має відчувати власну причетність, реалізувати потенціал та прагнути до власного внеску в життя школи.

Розуміння інклюзивної культури збагачує шкільну спільноту новим досвідом, перспективами та талантами. Інклюзивна культура вимагає від учасників освітнього процесу зміни ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (далі ООП) та передбачає розробку політики та практик сприяючих навчанню та розвитку всіх дітей, незалежно від їх індивідуальних особливостей.

Відтак, формування інклюзивної культури є важливим завданням, особливо в інклюзивному освітньому просторі, оскільки сприяє успішному навчанню та розвитку учнів, їх особистостей та створенню дружнього й безпечного середовища в умовах ЗЗСО.

Таким чином, метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування необхідності формування обізнаності і прийняття інклюзії та інклюзивної культури в учасників освітнього процесу, визначення основних проблем та викликів у процесі її формування.

Матеріали і методи. Для реалізації мети дослідження використано наступні методи: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових поглядів з досліджуваної проблеми для з'ясування основних труднощів формування інклюзивної культури в освітньому середовищі; спостереження, бесіди з метою збору психолого-педагогічної інформації про особливості сприйняття учнями інклюзивного класу учнів з особливими освітніми потребами; анкетування учасників освітнього процесу в ЗЗСО для отримання кількісно-якісних показ-

ників для аналізу стану сформованості інклюзивної культури.

Результати дослідження. Вивченню проблеми впровадження інклюзивної культури та інклюзивної компетентності фахівців психолого-педагогічного профілю присвячені праці вітчизняних науковців: С. Альохіної, О. Боряк, І. Дмитрієвої, А. Скушевська, М. Колокольцева, Н. Пахомової, Є. Попової, С. Миронової, Т. Качалової, А. Шеманов та ін. [1, 2, 6, 13, 12, 17]. Значний науковий внесок зробили зарубіжні дослідники, серед яких, М. Воган, Т. Бут, М. Ейнскоу, Дж. Корбетт, М. Дарсі, Г. Зіглер, М. Форест, Н. Клегг, Д. Бішоп, Б. Крауф, Д. Річлер, Д. Кларк, Д. Фрайз, Д. Попойнт [4, 5, 13, 14, 15, 16, 17].

Аналізуючи наукову літературу, варто відзначити наявне збільшення інтересу науковців до інклюзії та «інклюзивної культури», як невід'ємної складової її реалізації. Шеманов А., Попова Н., Скушевська А., розглядаючи інклюзію в культурній перспективі, зосереджуються на особливих культурних потребах людей з обмеженими можливостями, вказують на необхідність створення середовища, яке сприятиме включенню та інтеграції людей з інвалідністю [17].

Ярська В. та Ярська-Смирнова Е. відзначають, що досягнення рівних можливостей забезпечується спеціальними механізмами соціальних інститутів освіти, права та шляхом поширення суспільних цінностей [2]. Романов П., Яковлева В. розглядаючи механізми формування корпоративної інклюзивної культури у комплексі створення заходів, правил і дій вбачають умови створення середовища де розмаїття потреб і цінностей сприяє успіху [18]. У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених соціально-освітній інклюзії, робляться спроби виявити та описати компонентну структуру інклюзивної культури. В посібнику Т. Бута та М. Ейнскоу інклюзивна культура розуміється як прийняття інклюзивних цінностей, реалізація інклюзивної політики та інклюзивної практики [2].

С. Альохіна, потребу в трансформації освітнього ціннісно-понятійного поля в контексті інклюзивної культури, визначає в наступних проявах інклюзивної культури: готовність «включатися» в процес взаємодії з іншими, відкритість до спілкування, бачення потреби змінюватися, вміння приймати особливості та відмінності інших [1]. Хитрюк В. розглядаючи інклюзивну

культуру, як інтегративну особистісну якість, із сформованими цінностями, які дозволяють ефективно працювати в інклюзивній освіті. Синяєвська А. досліджує структуру інклюзивної культури, виокремлює п'ять основних компонентів [5].

Багдужева К., Гаджиев І., Гаджиев Ф. трактують інклюзивну культуру, як систему принципів і цінностей загальних для групи систем поглядів, правил, установок, цінностей і поведінки структура [5]. Старовойт Н., розглядаючи інклюзивну культуру, пропонує модель айсберга. Виділені поверхневі особливості освітнього простору, матеріально-технічної бази, застосовуваних педагогічних технологій; підводні цінності, переконання, норми в освітньому процесі, переконання членів організації, стандартні процедури й режими поведінки та глибинні – основні теоретичні, фундаментальні положення інклюзивної освіти [10].

Тихомирова Е. та Шадрова С. розглядають інклюзивну культуру, як складову організаційної культури закладу освіти, яку необхідно відокремлювати від інклюзивної культури окремих суб'єктів освітнього процесу (педагогів, учнів, батьків). Виходячи з ідеї інклюзивної культури, автори склали анкету, яка показала необхідність формування інклюзивної спільноти та прищеплення інклюзивних цінностей [7].

Альохіна С. та Шеманов А. також описують інклюзивну культуру, як організаційну культуру, яка сприяє, як успішній реалізації цілей організації та створенню інклюзивного середовища, в якому основні переконання її учасників сприяють реалізації цінностей інклюзії [8]. Готовність педагогів до інклюзивного навчання, досліджувала В. Понікарова, наголошує на ціннісному, мотиваційно-емоційному ставленні педагогів до інклюзії, яке реалізується через типологію копінг-поведінки у професійній діяльності [9].

Посилаючись на погляди сучасних дослідників, ми можемо спиратися на визначення поняття «інклюзивна культура» запропоноване Т.Бут. «Інклюзивна культура орієнтується на принципи рівності, справедливості та поваги до гідності кожної людини. Вона пропагує ідею, що кожен має право на доступ до рівних можливостей, незалежних від свого статусу, національності, етнічності, релігії, стану здоров'я, віку, статусу чи будь-якої іншої характеристики. Інклюзивна культура покликана забезпечити активну підтримку та визнання різних потреб і здібностей людей, а також забезпечити адаптацію середовища, сприяти взаєморозумінню, співробітництву та співпереживанню між людьми з різних груп і категорій» [4, с. 119].

Відтак, інклюзивна культура – це концепція, яка сприяє створенню середовища, де всі люди, незалежно від особистісних характеристик і потреб, можуть почуватися поважними і визнаними. Це поняття визнає різноманітність людей і ставить за мету усунення бар'єрів, які заважають повній участі кожної особи в суспільстві [4, с. 118].

Аналіз проведених досліджень доводить, що інклюзивна культура є фундаментальною основою формування культури інклюзивного суспільства, в якому

різноманітність потреб враховується та підтримується суспільством. Досвід визначення та вивчення інклюзивної культури показує, що структура обговорюваної категорії включає дві великі складові, перша з яких відноситься до організаційних умов, друга – до культури співробітників організації. Водночас ступінь сформованості інклюзивної культури тільки входить у науковий дискурс і потребує детального обговорення та вивчення [20].

Оскільки важливість інклюзії все глибше усвідомлюється сучасним суспільством, підтвердженням чого є її функціонування, як загально визнаної та доступної в суспільстві відповідно до чинних постанов та положень серед яких Закон України від 05.06.2014 № 1324-VII «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», Указ Президента України № 344/2013 від 25 березня 2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», постанова КМ України від 15.09. 2021 № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», які доводять право на загальну доступність та обґрунтовують необхідність навчання осіб з ООП в різних типах закладів освіти [14, 15, 16].

Відтак особливого значення набуває і формування інклюзивної культури з метою якісного, успішного навчання дітей з особливими потребами в умовах закладів освіти. Тому формування інклюзивної культури, як складової, спрямованої на створення середовища, в якому кожна людина відчуває себе включеною, важливою і прийнятною є основою успішного функціонування інклюзивної форми освіти в нашому суспільстві.

Відповідно до зазначених умов необхідним є визначення стану сформованості інклюзивної культури та визначення глибини обізнаності учасників освітнього процесу в даному питанні та орієнтування в основних поняттях. Таким чином, актуальності набуває вивчення рівня обізнаності осіб дотичних до інклюзивної форми освіти (батьків) і учнів, щодо рівня їх поінформованості та прийняття особливих освітніх потреб однолітків з ООП та визначення стану сформованості їх «інклюзивної культури». У зв'язку з цим, критеріями сформованості інклюзивної культури в учасників освітнього процесу виступили теоретико-пізнавальний та емоційно-гуманний з відповідними показниками: сформованість знань про інклюзію та психофізичні особливості розвитку осіб з особливими освітніми потребами, толерантне та гуманне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, готовість за потреби допомоги дітям із ООП та їх родинам.

Дослідження здійснювалось у три етапи:

1. Підготовчий – проведення аналізу наукових джерел з метою визначити ключових підходів та завдань дослідження. Розробка анкет для роботи з учасниками освітнього процесу.

2. Дослідницький – організація дослідження та робота з респондентами, визначення рівня знань і розуміння інклюзії та інклюзивної культури серед батьків учнів.

3. Фінальний – аналіз результатів емпіричного дослідження, підведення підсумків та визначення перспектив подальшого дослідження.

На підготовчому етапі, спираючись на аналіз наукових джерел визначено спосіб збору інформації та коло респондентів. До респондентів увійшли батьки та діти інклюзивних класів, як учасників освітнього процесу. Анонімне анкетування з використанням інноваційних технологій (дистанційно) обрано, як найбільш ефективний, прозорий, дієвий та доступний спосіб збору інформації, спираючись на результати можна визначити напрями подальшої роботи. Зміст запитань і спосіб надання відповідей носив поступовий характер, опитування було заплановано завчасно та відбувалося поетапно.

На дослідницькому етапі здійснено збір інформації у формі анонімного опитування серед респондентів (батьків учнів початкових класів з інклюзивною формою навчання) на базі закладів загальної освіти міста Полтава. Для зручності обрахунку та збору інформації анкетування було розроблено на платформі Google. У дослідженні брало участь 108 респондентів. В опитуванні взяли участь батьки 4-х класів різних навчальних закладів, серед яких були класи з інклюзивною формою навчання. Опитування передбачало відповіді респондентів (батьків) на питання в межах загальної обізнаності в інклюзії, її основних термінологічних складових, сформованості уявлення про інклюзивну культуру. Учасникам опитування пропонувалось 3 варіанти відповіді (так, звісно; чула але не впевнена (ний) що це; вперше чую).

Фінальний етап дав можливість проаналізувати основні результати. Відповідно до отриманих відповідей вдалося узагальнити отримані результати.

Створені анкети адресовані були для різних груп реципієнтів. Перша анкета адресована батькам, друга учням інклюзивних класів для залучення представників різних груп шкільної громади, що надало можливість з'ясувати різнобічні погляди на досліджувану проблему.

Питання закритого типу «Чи знайоме для Вас таке поняттям, як «інклюзія?»» спрямоване на виявлення загальної обізнаності та розуміння терміну «інклюзія». Було виявлено, що більшість опитуваних батьків показали недостатній рівень обізнаності в даному терміні, адже вперше почули про таке поняття (38,5%); чули про термін, але не точно знають, що він означає (38,5%); ознайомлені з поняттям «інклюзія» (23,1%).

Отож, таким чином, ми визначили що більша частина опитаних респондентів не ознайомлені з ключовим поняттям «інклюзія».

Наступним питанням закритої форми стало «Чи знаєте Ви, що таке інклюзивна освіта та що таке «інклюзивна культура»? Питання сформульовано таким чином, щоб дізнатись, чи існує взагалі та який рівень знань і розуміння понять «інклюзивна освіта» та «інклюзивна культура» серед батьків учнів інклюзивних класів. Більшість респондентів відповіли, що ознайомлені з даними термінами, але не повністю розуміють їх зна-

чення (46,2%); вперше почули про інклюзивну культуру та інклюзивну освіту (30,8%) опитуваних; знають та чули про дані терміни (23,1%) батьків.

При складанні анкети актуальним та важливим стало питання «Як Ви ставитесь до ідеї розвитку інклюзивної освіти?». 15,4% батьків підтримали дану ініціативу; 30,8% відповіло, що їх не цікавить розвиток інклюзивної освіти; 53,8% респондентів вказали, що їх дане питання абсолютно не цікавить.

Проаналізувавши відповіді на 3 питання анкети «Як ви ставитесь до розвитку інклюзивної освіти?», ми дійшли висновку, що низька обізнаність у сфері інклюзії та інклюзивної освіти породжує повну інертність у формуванні розвитку інклюзії на всіх рівнях суспільного життя, що негативно впливає на розвиток інклюзивної культури.

Відповідно наступне запитання стосувалося безпосередньо учасників освітнього процесу і було сформульовано таким чином: «Чи чули Ви або можливо були ознайомлені з терміном «дитина з особливими освітніми потребами»? 30,8% респондентів ознайомлені з даним терміном; 23,1% ознайомлені на особистому досвіді; 46,2% відповіли, що ніколи не чули про таке поняття.

П'яте питання сформульоване наступним чином: «Ви заперечуєте навчання в одному класі дитини з особливими освітніми потребами зі своєю дитиною?». Серед всіх опитаних, лише 15,4% батьків не заперечують спільне навчання дітей з нормотиповим розвитком та дітей з ООП; 53,8% сумніваються, щодо присутності в класі дітей з ООП; 30,8% категорично проти, щоб діти з ООП навчалися в класі, де навчаються діти з нормотиповим розвитком.

Ми запропонували запитання, яке стосувалося успішності дітей в інклюзивному класі: «На вашу думку, як вплине на успішність класу спільне навчання дитини з ООП та інших дітей?» 15,4% батьків переконані, що присутність в класі дитини з ООП абсолютно не впливає на успішність навчання інших учнів; 46,2% батьків вважають, що учні не отримуватимуть належної уваги вчителя, бо більшу увагу він зосереджуватиме на дитині з ООП; 38,5% респондентів відповіли, що спільне навчання з дітьми з особливими освітніми потребами абсолютно неприпустиме для інших учнів.

Відтак, можна стверджувати що більшість учасників опитування не готові прийняти нові виклики, які утворюються в освітньому середовищі.

Відповідаючи на питання «Чи вважаєте Ви за правильне те, що дітям з особливими освітніми потребами необхідно навчатися виключно в спеціальних закладах?» 23, 1% батьків дали відповідь, що це порушує права дітей; 30,8% не визначилися з правильним варіантом відповіді; 46,2% переконані, що дітям з особливими освітніми потребами необхідно навчатися виключно в спеціалізованих закладах.

До анкети були включені також питання наступного змісту: «Як Ви вважаєте чи позитивно впливає колектив класу на дитину з особливими потребами?». 23,1% відповіли, що колектив класу позитивно впли-

ватиме на дитину з особливими освітніми потребами та сприятиме подальшому розвитку учня з ООП; 38,5% респондентів засумнівалися, яким чином відповісти на питання; 38,5% респондентів переконані, що на дитину з ООП дружня атмосфера класу аж ніяк не впливатиме.

Під час проведення анкетування фінальним запитанням стало: «На вашу думку, чи варто впроваджувати інклюзивну освіту в кожному загальноосвітньому закладі України?». 23,1% респондентів проголосували за те, що впровадження інклюзивної освіти на сьогоднішній день є важливим та необхідним; 46,2% – вказало, що їх не цікавить дана тематика; 30,8% батьків зазначили, що вони категорично проти впровадження інклюзивної освіти в навчальних закладах. Тобто результати свідчать про неготовність суспільства повноцінно впроваджувати інклюзію в освітнє середовище.

Варто зауважити, що анкетування розпочалося з питань загальної обізнаності в інклюзії та основних термінологічних елементів, які часто батьки дітей могли чути, з акцентуванням уваги й на інклюзивну культуру. Оскільки відповіді в опитувальнику для батьків мали закритий характер і передбачали лише три варіанти відповідей, рівні їх обізнаності в основних поняттях інклюзії та рівні сформованість уявлення про інклюзивну культуру, відповідно визначено три рівні: високий (позитивний), середній (нейтральний) та низький (негативний). Підсумовуючи відповіді батьків, їх розподілили на дві групи (перша – діти навчаються в класах на загальних умовах, друга – діти навчаються в класах із дітьми з ООП), що дало можливість здійснити порівняльний аналіз та визначити вплив освітнього середовища на рівень інклюзивної культури батьків та родин в цілому.

Відповіді батьків першої групи продемонстрували достатньо очікувані результати, так 28% (14 батьків із 54) мають високий рівень обізнаності в поняттях та позитивне налаштування на навчання дітей з ООП разом з нормотиповими дітьми, 38% (20 батьків із 54) чули про інклюзію та не до кінця розуміють особливості функціонування її в умовах ЗЗСО, вважають що наявність дитини з ООП не вплине на навчання їх дітей. Не чули про основні поняття, негативно налаштовані на навчання дітей з ООП в класі, відповідно мають низький рівень сформованості інклюзивної культури – 34% (20 учасників).

Батьки другої групи, продемонстрували достатньо неочікувані результати, 38,5% (21 респондентів з 54 осіб) продемонстрували високий рівень обізнаності в основних поняттях інклюзії та позитивне ставлення до дітей з ООП, 40,5% (22 респонденти з 54) продемонстрували середній рівень, тобто знають основні поняття, не замислювались про особливості функціонування в умовах ЗЗСО і не вважають, що діти з ООП впливають на рівень успішності їх власних дітей. Серед учасників даної групи 21% (11 батьків) визнали, що чули поняття і знають про дитину або дітей які навчаються в їх класі, проте вони негативно до цього відносяться. Узагальнені результати дослідження представлено в гістограмі (Див. Рис. 1).

Проаналізувавши отримані результати дослідження ми можемо зробити наступні висновки: більшість опитаних батьків, не мають чітко сформульованих та структурованих знань з інклюзивної освіти та інклюзивної культури не зважаючи на наявність класів з інклюзивною формою навчання в ЗЗСО; наявний рівень знань респондентів дозволяє припустити, що недостатній рівень знань гальмує розвиток формування інклюзивної культури в усіх учасників освітнього процесу.

Запропонована учням анкета мала відкриті питання, на відміну від попередньої анкети для батьків, де відповіді були закритої форми. В опитуванні взяли участь учні 4-х класів і всього склало 46 учасників, які анонімно дали відповіді на 7 запитань.

Другою складовою нашого дослідження стало опитування учнів інклюзивних класів, аналіз яких дозволив з'ясувати ряд актуальних питань і проблем. На перше питання, де зазначалось чи важливий колір шкіри або національність при виборі друга 45% учнів відповіли, що це не важливий фактор для дружби, бо людські якості та чесноти понад усе. 22% опитаних учнів не знали, як відповісти на дане питання та 33% – не хотіли б товаришувати з другом, у якого буде інший колір шкіри, проте не замислювались над його національністю.

Метою другого запитання було з'ясувати, чи впливає на опитуваних дружба чи спілкування з людиною іншої національності. 26% дітей зазначили про «можливі труднощі через незнання мови (мовні бар'єри)», 14% – були не проти спілкування з другом іншої національності, адже в їх розумінні така дружба виявиться

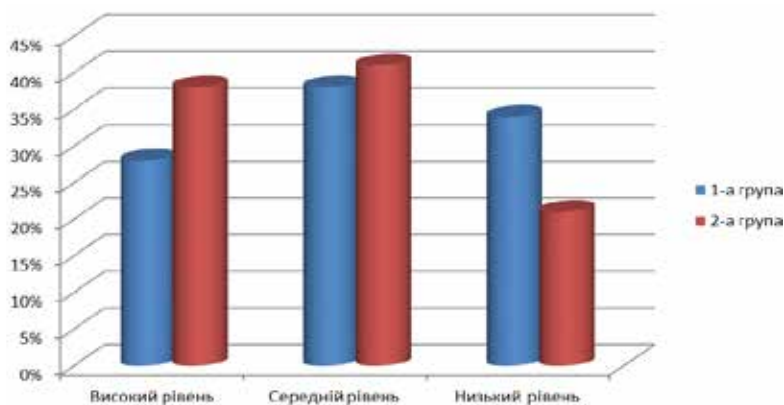

Рис. 1. Стан сформованості інклюзивної культури батьків ЗЗСО з інклюзивною формою навчання

корисною для кожного з них, бо буде можливість дізнатися багато нової інформації». І знайшлися 18% дітей, які не бажають чи ні в якому разі не хотіли б спілкуватися з людьми іншої національності. 3% дітей не мали відповіді на питання, а от решта 39% опитуваних дітей з радістю хотіли б мати друга або товариша іншої національності.

На третє питання, чи припинили б опитувані спілкування з товаришем іншого віросповідання, були отримані такі результати: не припинили б спілкування 47%, бо цей фактор нічого не змінює; сумніваються у своїй відповіді 14,5% учнів; 11% – цікаво спілкуватися з другом відмінного від їхнього віросповідання; 27,5% – припинили б дружити з товаришем, дізнавшись про відмінність віросповідань.

У 4 питанні анкети зазначається про можливу готовність надання підтримки і допомоги учнем інклюзивного класу однокласнику з ООП. А саме, чи готові поступитися місцем за першою партою в класі однокласнику з порушеннями зору. Без сумнівів і з розумінням до проілюстрованої ситуації поставилося 41% опитуваних, при чому погоджуючись уступити місце тому, хто цього потребує більше за інших; 23% не мали відповіді на питання, адже не знали, як би вони вчинили; 36% – не виявили бажання поступитися місцем за першою партою.

П'яте питання мало на меті з'ясування вагомих причин для припинення спілкування учнів 4-х класів з другом/товаришем. Відповіді були різноманітними, але жодна з них не стосувалася осіб з ООП або осіб з інвалідністю. На перший план виносились загальнолюдські цінності та чесноти, при відсутності яких діти не хотіли б дружити надалі.

На 6 запитання діти відповідали, що не уникали б спілкування з особами з інвалідністю тільки через проблеми зі здоров'ям – 31%; вагались у відповіді 22%; 47% – не хотіли б спілкуватися з особами з інвалідністю. Дехто з дітей виразив різні думки на питання, але більшість відповіли, що всі люди, без виключень потребують спілкування та в усіх мають бути друзі. Тобто підхід до даного питання у респондентів був більш творчий, ніж у попередніх запитаннях, що дозволяє більш детально дослідити рівень сформованих цінностей з інклюзивної культури в учнів початкової школи, що взяли безпосередню участь в анкетуванні.

Останнє питання «Чи даються дітям особи з інвалідністю кумедними і чи насміхаються діти з них?». Проаналізувавши відповіді на це питання, ми помітили що відповіді різнились між собою. 38% дітей написали, що ніколи не зможуть насміхатися з людей з інвалідністю, бо ці люди не заслужили такого відношення і їм буде боляче від такого відношення суспільства; 17% – віддали перевагу якимось чином допомагати особам з інвалідністю та підтримувати їх; 22% – відповіли, що люди з інвалідністю іноді здаються кумедними, але вони ніколи не насміхатимуться з них; 15% – ніколи не насміхатимуться з осіб з інвалідністю, адже в них є родичі з подібними проблемами; 8% – написали, що не знають відповіді на це запитання.

Проаналізувавши загальні результати опитування,

достатній рівень сформованості знань про осіб з ООП та позитивне ставлення до них сформовано лише у 33% (що складає 15 учнів із 46). Середній рівень знань та нейтральне ставлення до осіб з ООП сформовано у 24% (що складає 11 учнів із 46). На проти вагу позитивному ставленню досить високий процент дітей продемонструвало низький рівень, який характеризується мінімальним об'ємом знань про осіб з ООП та негативним, зневажливим ставленням до них 28,5% (13 із 46 учнів), нульовий рівень обізнаності про інклюзію, агресивне ставлення до осіб, що відрізняються або мають певні освітні потреби продемонструвало 15,5% (7 із 46 учнів). Узагальнені результати дослідження представлено в гістограмі (Див. Рис. 2).

Внаслідок проведеного анкетування, де респондентами виступили учні початкової школи (четвертих класів), ми отримали результати, які засвідчили про те, що стан сформованості інклюзивної культури в дітей недостатній, адже більшість опитаних не змогли відповісти на ключові запитання, що вказує на низький рівень знань щодо цінностей інклюзивної школи, або відповіді підтверджували той факт, що учні не готові приймати в колектив однолітків з особливими освітніми потребами. Відтак, складно говорити про включення осіб з ООП до ЗЗСО при відсутності розуміння базових понять інклюзивної освіти, що заважає в подальшому формуванню в учнів інклюзивного класу інклюзивної культури.

Висновки. Виходячи з результатів емпіричного дослідження, можемо стверджувати, що на даний момент головною проблемою впровадження інклюзії в Україні є відсутність обізнаності населення у змісті основних понять, таких як «інклюзія та «інклюзивна культура». Низький рівень обізнаності учасників освітнього процесу, а відтак і сформованості інклюзивної культури, зумовлений браком знань та досвіду, існуванням стереотипів та упередженого ставлення щодо людей з ООП.

Таким чином, однією з проблем є відсутність готовності суспільства до прийняття інклюзивної освіти,

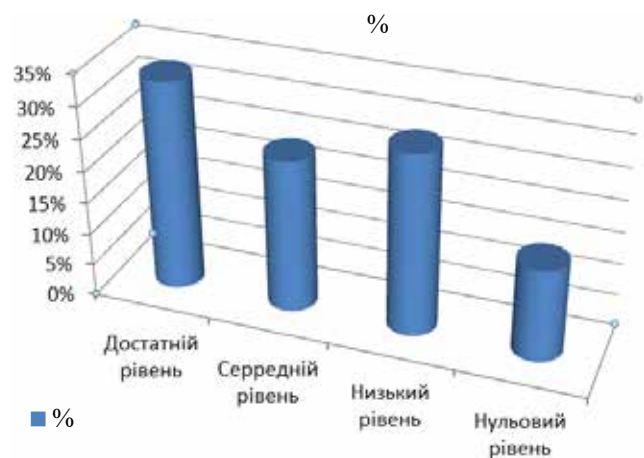

Рис. 2. Стан сформованості інклюзивної культури в учнів класів ЗЗСО з інклюзивною формою навчання

оскільки достатня більшість людей вважають, що діти з ООП мають навчатися в спеціальних закладах освіти, через несформованість основних уявлень про таких дітей, їх сильні та слабкі сторони.

Результати дослідження дозволили встановити, що формування високих моральних цінностей та позитивних соціальних установок в учнів, які навчаються в умовах інклюзивного освітнього середовища залежить від взаємодії та спілкування з дітьми з ООП. Дані результати свідчать про значний позитивний вплив інклюзивної освіти на формування інклюзивної культури учасників освітнього процесу.

Спираючись на підсумки наших досліджень вбачаємо необхідність у проведенні широкої інформаційної кампанії з метою підвищення обізнаності населення про інклюзивну освіту, яка має бути спрямована на всі вікові групи та соціальні групи населення. Важливим є розробка та впровадження освітніх програм з інклюзивної освіти для педагогів, батьків та учнів, основою яких стала б інформація про основні принципи інклюзії, методи та прийоми роботи з дітьми з ООП. Реалізація зазначених рекомендацій допоможе створити в Україні інклюзивне суспільство, в якому всі люди, незалежно від особливостей мають рівні можливості для розвитку та самореалізації.

Література:

1. Альохіна С. Сучасні тенденції розвитку інклюзивної освіти. *Розвиток сучасної освіти: теорія, методика та практика*. 2015. № 3. С. 10–15.
2. Боряк О., Дегтяренко Т. До питання інтеграції школярів із розладами аутистичного спектру в загальноосвітній навчальний простір. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Сумський державний педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка; Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2021. № 2 (106). С. 505–516. DOI: 10.24139/2312-5993/2021.02/505-516.
3. Бут Т., Ейнскоу М. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл. Київ: Пляєди, 2015. 190 с. URL: <https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/IndexForInclusion.pdf>
4. Губарь О. Рівень сформованості інклюзивної культури суспільства в сучасних умовах. *Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни*: матеріали ІХ міжнар. конгресу зі спеціальної педагогіки та психології. Київ, 2023. С. 117–121. URL: <https://ispukr.org.ua/articles/23/2023%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97.pdf>
5. Деркачова О. Інклюзивні комікси як чинник формування інклюзивної культури. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 6. С. 49–54.
6. Дмитрієва І., Іваненко А., Одинченко Л. (2022). Стратегії розвитку вищої освіти України в національному та світовому вимірі щодо професійної підготовки в контексті інклюзії. *Науковий збірник «InterConf»*, (131), 48–50. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1579>
7. Ередікс Н. Інклюзія в дії. URL: <https://blog.brookespublishing.com/for-inclusive-schools-week-6-ways-to-create-an-inclusive-culture-inside-and-outside-your-classroom/>
8. Етичні правила спілкування з людьми з особливими потребами. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/news/etichni-pravila-spilkuvannya-z-lyudmi-z-osoblivimi-potrebami.html#:~:text=%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%>
9. Жилка О. Основні правила етичного спілкування з людьми з особливими потребами: година спілкування з елементами тренінгу для учнів 4-го класу. *Дитина з особливими потребами*. 2018. № 7 (43). С. 15–18.
10. Інклюзія. Форми роботи / упоряд. С. Дмитренко. Київ: Перше вересня, 2019. 200 с.
11. Картава Ю. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому закладі: метод. реком Суми: СумДПУ імені АС Макаренка. 2012.
12. Миронова С. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка, 2016. 164 с.
13. Пахомова Н. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 346 с.
14. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України № 344/2013 від 25.03.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
15. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання»: Закон України від 05.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
16. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабмін України від 15.09.2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF>
17. Шеманов А., Єкушевська А. Формування інклюзивної культури при реалізації інклюзивної освіти: виклики і досягнення. *Сучасна зарубіжна психологія*. 2018. Т. 7 (1). С. 29–37. URL: https://www.researchgate.net/publication/325372864_Formation_of_inclusive_culture_in_the_implementation_of_inclusive_education_challenges_and_achievements DOI: 10.17759/jmfp.2018070103
18. Carrington S., Elkins J. Bridging the gap between inclusive policy and inclusive culture in secondary schools. *Support for learning*. 2002. Vol. 17 (2). P. 51–57. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/10873852.pdf>
19. Corbett J. Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*. 1999. Vol. 3 (1). P. 53–61. DOI: <https://doi.org/10.1080/136031199285183>
20. Denisova O., Lekhanova O., Ponikarova V., Gudina T. Inclusive culture of kindergarten, school, college and university teachers. *SHS Web of Conferences*. 2019. Vol. 70. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/201970100021CTDPP-2019>

21. Schneider B. H., Woodburn S., del Toro M. D. P. S., Udvari S. J. Cultural and gender differences in the implications of competition for early adolescent friendship. *Merrill-Palmer Quarterl.* 2005. Vol. 51 (2). P. 163–191. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000231002000003> DOI: 10.1353/mpq.2005.0013

References:

1. Alohina, S. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku inkluzivnoi osvity [Modern trends in the development of inclusive education]. *Rozvytok suchasnoi osvity: teoriia, metodyka ta praktyka*. no. 3, pp. 10–15. [in Ukrainian].
2. Boriak, O., Dehtiarenko, T. (2021). Do pytannia intehratsii shkolariv iz rozladamy autystychnoho spektru v zahalnoosvitnii navchalnyi prostir [To the issue of integration of schoolchildren with autistic spectrum disorders into the general educational space]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. Sumskyi derzhavnyi pedahohichniy un-t im. A.S. Makarenka ; Sumy : SumDPU im. A.S. Makarenka, no. 2 (106), pp. 505–516 [in Ukrainian].
3. But, T., Einskou, M. (2015). Indeks inkluzii: rozvytok navchannia ta uchasti v zhyttiedialnosti shkil [Index of inclusion: development of learning and participation in school life]. Kyiv : Pleiadh, 190 p. [in Ukrainian].
4. Hubar, O. (2023). Riven sformovanosti inkluzivnoi kultury suspilstva v suchasnykh umovakh [The level of formation of the inclusive culture of society in modern conditions]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy v umovakh myru i viiny* : materialy IX mizhnar. konhresu zi spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii. Kyiv, pp. 117–121 [in Ukrainian].
5. Derkachova, O. (2020). Inkluzivni komiksy yak chynnyk formuvannia inkluzivnoi kultury [Inclusive comics as a factor in the formation of inclusive culture]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, no. 6. pp. 49–54 [in Ukrainian].
6. Dmytriieva, I., Ivanenko, A., Odyuchenko, L. (2022). Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy v natsionalnomu ta svitovomu vymiri shchodo profesiinoi pidhotovky v konteksti inkluzii [Strategies for the development of higher education of Ukraine in the national and global dimensions regarding professional training in the context of inclusion]. *Naukovyi zbirnyk «InterConf»*, no. 131, 48–50 [in Ukrainian].
7. Erediks, N. Inkluziia v dii [Inclusion in action]. [in Ukrainian].
8. Etychni pravyla spilkuvannia z ludmy z osoblyvymy potrebamy [Ethical rules of communication with people with special needs]. [in Ukrainian].
9. Zhylyka, O. (2018). Osnovni pravyla etychnoho spilkuvannia z ludmy z osoblyvymy potrebamy: hodyna spilkuvannia z elementamy treninhu dlia uchniv 4-ho klasu [Basic rules of ethical communication with people with special needs: an hour of communication with training elements for 4th grade students]. *Dytyna z osoblyvymy potrebamy*, no. 7 (43), pp. 15–18 [in Ukrainian].
10. Inkluziia. Formy roboty/ uporiad. [Inclusion. Forms of work] S. Dmytrenko. Kyiv: Pershe veresnia, 2019. 200 p. (Biblioteka «Shkilnoho svitu»). [in Ukrainian].
11. Kartava, Yu. A. (2012). Dity z osoblyvymy potrebamy u zahalnoosvitnomu zakladi [Children with special needs in a general educational institution]: metod. rekom Sumy: SumDPU imeni AS Makarenka. [in Ukrainian].
12. Myronova, S. (2016). Pedahohika inkluzivnoi osvity [Pedagogy of inclusive education]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni I. Ohienka, 164 p. [in Ukrainian].
13. Pakhomova, N. Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky lohopediv u VNZ [Theory and practice of professional training of speech therapists in universities]. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka. 346 p. [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy pro osvitu shchodo orhanizatsii inkluzivnoho navchannia» [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period until 2021]: Zakon Ukrainy vid 05.06.2014 r. no.1324-VII. [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzivnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On making changes to some laws of Ukraine on education regarding the organization of inclusive education]: Postanova Kabin Ukrainy vid 15.09.2021 r. no. 957 [in Ukrainian].
16. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in institutions of general secondary education]: Ukaz Prezydenta Ukrainy no. 344/2013 vid 25.03.2013 r. [in Ukrainian].
17. Shemanov, A., Yekushevska, A. (2018). Formuvannia inkluzivnoi kultury pry realizatsii inkluzivnoi osvity: vyklyky i dosiahnennia [Formation of an inclusive culture during the implementation of inclusive education: challenges and achievements]. *Suchasna zarubizhna psykholohiia*. no. 7(1), pp. 29–37 [in Ukrainian].
18. Carrington, S., Elkins, J. (2002). Bridging the gap between inclusive policy and inclusive culture in secondary schools. *Support for learning*, no. 17 (2). pp. 51–57. [in English].
19. Corbett, J. (1999). Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*, no. 3(1), 61 p. [in English].
20. Denisova, O., Lekhanova, O., Ponikarova, V., Gudina, T. (2019). Inclusive culture of kindergarten, school, college and university teachers. *SHS Web of Conferences*, no. 70. [in English].
21. Schneider, B.H., Woodburn, S., del Toro M.D.P.S., Udvari, S.J. (2005). Cultural and gender differences in the implications of competition for early adolescent friendship. *Merrill-Palmer Quarterl.*, no.51(2), pp. 163–191. [in English].